

Nära 'Den stora kanadensiska romanen'

Om Margaret Laurences *Vattenbärarna*

Det är en stor, en nästan hopplös uppgift att berätta för svenskar om Kanada förr och nu. Från stormakten USA kommer en störtskur av information, vi har i Sverige en hel utvandrarlitteratur signerad Bojer, Rölvaag, Moberg och andra, men den sysslar med skandinavisk invandring till Minnesota, Wisconsin och Nebraska, medan vår ganska betydande utvandring till Kanada sällan behandlats av andra än islänningar. Den som vill berätta om svenska settlare i Kanadas veteprovinser måste åta sig att delge läsarna en ofantlig mängd information om det stora landet i norr, och det pedagogiska värvet kan bli tungt för en diktare. Uppgiften blir inte lättare av det faktum, att kanadensisk historieskrivning och skönlitteratur ännu har så många vita fläckar i tid och rum.

Man kanske kan söka tröst i detta, att amerikaner och engelsmän också är okunniga om Kanada, vilket kanadensarna ofta och med välgrundad bitterhet påpekar. Men visst kan okunnighet förklaras om inte försvaras. Landet är stort, och var provins har sin etniska och kulturella särprägel. Den franskspråkiga litteraturen i Québec är en sak för sig, litteraturen med Toronto som bas något helt annat. Manitoba har sin egenart och British Columbia sin. Vad som förenar är ett motstånd, en försvarsattityd gentemot jätten "söder om linjen", kulturimperiet i USA, som bjuder på stora pengar men också på stora frestelser till förfläckning och svek mot den egna identiteten. Jag minns ett samtal i Winnipeg med en ung poet, som lidelsefullt tog parti för sydstaterna i amerikanska inbördeskriget. Mina dygdiga invändningar om negerlaveriet viftade han bort, det stora och viktiga var att revoltera mot Washington!

Det ger kanske ett begrepp om den anda som råder bland kanadensiska diktare, frihetsälskande och stolt medvetna att äga en värld att vinna, bara de inte uppslukas av den store Molok i söder.

Kanada var länge landet med de stora episka ämnena och den obetydliga litteraturen, det var som om man saknade självförtroende och kraft till annat än den lätta underhållning som t ex Stephen Leacock producerade. Kanske kan man säga, att de stora epokerna av invandring, depression, missväxt krävde all kraft för att man skulle överleva, ingen orkade med kulturen. Morag Gunn, hjältinnan i denna roman, funderar ibland över kanadensiska kvinnoöden i gamla tider, då hårt arbete och ständigt barnafödande sög ut kvinnorna till sista droppen.

Den arbetstyngda och hårt styrda pionjärhustrun kontra den frigjorda författarinnan Morag Gunn, den motsatsen kunde stå som ett emblem för en stor social omvandling i Kanadas historia.

Kanada före kriget var agrart, i städerna småborgerligt eller proletärt. Nybyggarkvinnans väg var strängt utstakad, det var barn och kök och kyrka utan slut. Stränga sekter, en hård konformism, en obeveklig moralbestämde hennes öde. Det var ett hårt liv, inget att se tillbaka på med vek nostalgi. Men kanske innebar detta liv en trygghet – det är en tanke Morag inte kan hålla ifrån sig.

Den traditionella kvinnorollen kom förmodligen att konserveras av 30-talets svåra år av missväxt och depression. De få arbeten som fanns var förbehållna männen, familjeförsörjarna. Kriget och högkonjunkturen öppnade fabriker och kontor för kvinnorna, nu fanns det mer att välja på än de klassiska alternativen, utarbetad husmor eller svältlönad lärarinna på landet. Krigskonjunkturens sociala omvandling av kvinnorollen kom att verka hisnande snabbt, på en

gång befriande och ängslande. Så kan man skissa bakgrunden till Margaret Laurences insats, och för den delen också andra kvinnors. Det är ett obestridligt faktum, att kvinnliga författare har brutit landets kulturella isolering och gjort dess stämma hörd i världen. Pionjären bland dem var Margaret Laurence.

Hon föddes i Neepawa i sydvästra Manitoba, långt från min egen karga och nordliga hembygd i provinsen: att jag känner en smula ställföreträdande stolthet må vara förlåtligt. På de litterära barerna i Winnipeg har jag höjt min bågare för Manitobas stora dotter och blekt leende mottagit bryska krav att fixa nobelpriset till sierskan från Neepawa.

Hemstaden förekommer under täcknamnet Manawaka i Laurences romaner, ett Wadköping med ofta återkommande gestalter och motiv. *Vattensökarna* är det mest betydande verket i serien.

Hjältinnan, Morag Gunn, av skotskt ursprung och uppväxt i Manawaka, är författarinna, och läsarens första intryck är möjligen – självbiografi med en dos feminism. Kvinnorollen är också ett viktigt tema i boken, och hjältinnans liv belyses fyndigt medelst ett myller av parallella och kontrasterande kvinnoöden. Morags vänskap med en åldrande nakendansös, en medsystem i konsten, är en episod med värme och kärv humor.

Men Laurence gräver djupare än så: detta är ytterst en berättelse om Kanadas sökande efter en kulturell identitet.

Morag växer upp som fosterbarn hos en sopåkare av skotsk härkomst. Ibland tar han hem en bok eller ett prydnadsföremål från soptippen, och hans stora intresse är de skotska klanernas historia. Han företräder ett äldre Kanada, som nöjde sig med en förlegad kultur, med soporna det gamla Europa inte behövde.

Morag företräder en ny tid, fast hon länge inte är medveten om det. I Manitoba fanns och finns en befolkning av blandad härkomst, ättlingar av indianer och franska "coureurs de bois", länge förtryckta och socialt utsatta. Under ledning av den kraftfulle Louis Riel reste de sig till uppror men kuvades av federala trupper 1885. Morags skolkamrat Jules Tonerre är en ättling av detta folk, hans farfar gick i fält under Riel. Morag svärmar för Jules, men äktenskap och framtid med en så socialt utstött person är självfallet inte att tänka på.

Morag far till Winnipeg för studier, hennes vyer växer och framtiden står öppen. Men så blir hon förälskad och gifter sig med en engelsman, professor i litteratur, och hennes personliga utveckling får ett snöpligt slut. Hon blir hemmafru, måste avstå från sitt yrke, och hennes arbete med en roman ses med skepsis av mannen. Han vill ej heller ha barn med Morag, detta är i allo en ofruktbar förbindelse.

Hon bryter upp slutligen och återfinner sin ungdomskärlek, halvblodet Jules, han som är mer kanadensare än den engelske professorn. Denna förbindelse är fruktsam: ur kärleken till Jules växer ett barn. Morags inre slagruta har inte tagit miste, äntligen har hon funnit levande vatten. Hennes dotter med Jules är sångare och poet, från henne och hennes generation ska en ny kanadensisk kultur komma: så kan texten förstås.

Men självfallet kan man läsa romanen rätt upp och ner, utan att bry sig om denna sinnrika struktur. Så gjorde ofta nog den kanadensiska kritiken, som sällan trängde genom det realistiska och "självbiografiska" utanverket.

Margaret Laurence har sin egen profil som artist. Hon har en episk tyngd och en kärv humor, som avgjort skiljer henne från Margaret Atwoods slampiga charm och Alice Munros genomarbetade artisteri. Laurence är arkitektonisk snarare än pittoresk, säker i komposition och struktur, subtil under en skenbart skrovlig yta av realism, omutligt sig själv.

"Den stora amerikanska romanen" heter en dröm som lockat många vilse, däribland Hemingway och Mailer. Gycklande och självvironiskt kan kanadensare tala om "The pretty good Canadian Novel" som ett mer rimligt mål. Det är fåfängt att spekulera om vilken av de tre stora damerna i Kanadas unga och livaktiga litteratur som nått högst och längst, sista ordet är inte sagt, dessbättre. Men jag tror att Margaret Laurence med *Vattensökarna* har kommit så

nära det någonsin är möjligt. Som föregångare och moraliskt exempel har hon betytt mycket för den unga och stolta kanadensiska litteratur, som nu har börjat sin vandring ut över världen

Efterskrift till Margaret Laurences *Vattenbärarna* i svensk översättning av Hilja-Katarina Wallin, Trevi, 1986.

.